

РОЗДІЛ 9 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.645.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/53>

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛА 39 РЕГЛАМЕНТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЩОДО УКРАЇНИ

RULE 39 OF THE RULES OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN CASES WITH UKRAINIAN INVOLVEMENT

Футорянська К.П. магістр,
молодший науковий співробітник

*Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Правило 39 Регламенту Європейського суду з прав людини передбачає можливість застосування тимчасового заходу в інтересах сторін відповідної заяви або задля забезпечення належного провадження по суті справи. Такі заходи призначаються у випадках існування неминучого ризику заподіяння невинуватої шкоди основним правам і свободам людини, що гарантовані Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року, а також відповідними Протоколами до неї. Застосування Правил 39 Регламенту Європейського суду з прав людини можливо як за індивідуальними, так і за міждержавними запитами.

Аналіз застосування Правил 39 Регламенту Європейського суду з прав людини як за запитами України, так і за запитами щодо України, спрямований на визначення ролі тимчасових заходів у захисті Україною основних прав і свобод людини.

Розгляд судової практики Європейського суду з прав людини щодо рішень про тимчасові заходи, де однією зі сторін є Україна, вбачається доцільним у зв'язку з поданням значної кількості таких запитів як щодо України, так і за запитами самої України. Так, із 2014 року Україна подала вісім заяв проти Російської Федерації до Європейського суду з прав людини. Наразі Європейський суд із прав людини розглядає п'ять міждержавних заяв України проти Росії, оскільки деякі заяви було згруповано, а одну було виключено зі списку. Під час розгляду зазначених заяв Європейський суд з прав людини приймав низку позитивних рішень щодо застосування Правил 39 Регламенту Європейського суду з прав людини.

Аналіз судової практики Європейського суду з прав людини щодо застосування тимчасових заходів відносно України за індивідуальними запитами вказує на те, що найбільша кількість позитивних рішень щодо застосування тимчасових заходів приймається у справах щодо вислання та екстрадиції осіб. У таких справах Суд частіше вказує на тимчасове зупинення виконання рішення про вислання або на заборону екстрадиції протягом розгляду справи по суті Європейським судом із прав людини. Окрім того, як показує практика Європейського суду з прав людини щодо призначення тимчасових заходів, системною для України залишається проблема з наданням належної медичної допомоги й забезпеченням відповідними умовами перебування осіб, що знаходяться в умовах несвободи. Практика Європейського суду з прав людини демонструє, що Україна в більшості випадків виконує рішення про призначені тимчасові заходи як такі, що є обов'язковими, хоча іноді з певною затримкою в часі.

Ключові слова: тимчасові заходи, Європейський суд із прав людини, Правило 39 Регламенту Європейського суду з прав людини.

Rule 39 of the Rules of the European Court of Human Rights stipulates the application of any interim measure which should be adopted in the interests of the parties or of the proper conduct of the proceedings. Such measures are issued in cases where there is an imminent risk of irreparable damage to human rights and freedoms guaranteed by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its Protocols. Rule 39 of the Rules of Procedure of the European Court of Human Rights is applied upon both individual and interstate requests.

The analysis of the application of Rule 39 of the Rules of the European Court of Human Rights both upon the requests from Ukraine and with regard to Ukraine aims at determining the role of interim measures in the protection of fundamental human rights and freedoms by Ukraine.

Analysis of the interim measures' application by the European Court of Human Rights in terms of Ukrainian practices is highly relevant due to a significant number of such requests both from Ukraine and with regard to Ukraine. In particular, Ukraine has filed eight applications against the Russian Federation to the European Court of Human Rights since 2014. As for now, the ECHR is considering five interstate applications from Ukraine against the Russian Federation, since some applications have been grouped and one has been excluded from the list. While considering these applications, the European Court of Human Rights has taken a number of positive decisions on the application of Rule 39 of the Rules of the European Court of Human Rights.

The analysis of cases where the European Court of Human Rights applied interim measures upon individual requests with regard to Ukraine demonstrates that the largest number of interim measures is taken in cases regarding deportation and extradition. In such cases, the European Court of Human Rights more often refers to the suspension of the expulsion decision or to the prohibition of extradition during the proceedings. Moreover, according to the practice of the ECHR as to the appointment of interim measures the problem of providing adequate medical care and living conditions for persons in detention remains systemic for Ukraine. The practice and decisions on the merits of the European Court of Human Rights demonstrate that in most cases Ukraine implements the issued interim measures as mandatory, although sometimes with a certain delay.

Key words: interim measures, European Court of Human Rights, Rule 39 of the Rules of the European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Правило 39 Регламенту Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Європейський суд) передбачає застосування тимчасових заходів у випадках існування ризику заподіяння невинуватої шкоди основним правам і свободам людини. Констатування Європейським судом із прав людини існування статусу жертви відносно особи є «лакмусовим папірцем» застосування Правил 39 Регламенту ЄСПЛ. Як показує статистика Європейського суду з прав людини, кількість позитивних рішень щодо застосування тимчасо-

вих заходів є незначною в порівнянні з кількістю запитів щодо застосування ЄСПЛ тимчасових заходів. Питання призначення Європейським судом із прав людини тимчасових заходів актуальне у зв'язку з існуванням запитів щодо застосування Правил 39 Регламенту Європейського суду з прав людини як за індивідуальними, так і за міждержавними заявами за участю України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема тимчасових заходів у рамках Європейського суду з прав людини досліджувалась такими науковцями, як В. Шабас

(William Schabas), Д. Гарріс (David Harris), М. О'Бойл (Michael O'Boyle), К. Еррера (Clara Burbano Herrera), Ів Хек (Yves Haeck) та іншими.

Для проведення дослідження щодо тимчасових заходів, які призначаються Європейським судом із прав людини, у світлі практики щодо України особливий інтерес становлять документи ЄСПЛ, а також судова практика Європейського суду з прав людини й офіційні статистичні дані Суду.

Постановка завдання. Правило 39 Регламенту Європейського суду з прав людини застосовується як за індивідуальними, так і за міждержавними запитами. У зв'язку із зазначеним, аналіз застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини як за запитами України, так і за запитами щодо України дозволить визначити роль тимчасових заходів у захисті Україною основних прав і свобод людини.

Виклад основного матеріалу. Правило 39 Регламенту Європейського суду з прав людини передбачає можливість застосування тимчасових заходів у випадках існування неминучого ризику заподіяння невинуватої шкоди основним правам і свободам людини, що гарантовані Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року й відповідними Протоколами до неї. Так, відповідно до Правила 39 Регламенту Суду, Палата, або, коли це доцільно, Голова секції, або відповідний суддя – призначений Віцеголова секції може – на прохання сторони чи будь-якої іншої зацікавленої особи або з власної ініціативи – вказати сторонам, який тимчасовий захід, на її/його думку, слід вжити в інтересах сторін або в інтересах належного провадження у справі. У разі необхідності повідомлення про відповідні заходи негайно передається до Комітету міністрів Ради Європи. Палата, або, коли це доцільно, Голова секції, або відповідний суддя – Віцеголова секції може вимагати від сторін надання інформації стосовно будь-якого питання, пов'язаного зі здійсненням визначеного тимчасового заходу [1].

Офіційні статистичні дані, що опубліковані Європейським судом із прав людини, вказують на збільшення запитів до ЄСПЛ щодо застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини за заявами, де однією зі сторін є Україна. Так, у 2017 році до ЄСПЛ було подано 49 таких запитів, у 2018 році – 58 запитів та у 2019 році щодо України було подано 95 запитів відносно можливого застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ. Окрім того, протягом 2019 року подано 21 запит щодо застосування тимчасових заходів стосовно України й Російської Федерації разом, із них відносно 15 запитів було прийнято позитивне рішення Європейського Суду з прав людини [2].

Дослідження застосування тимчасових заходів Європейським судом із прав людини за запитами, де однією зі сторін виступає Україна, вбачається доцільним крізь призму як індивідуальних запитів, так і крізь призму міждержавних запитів.

Оскільки кількість індивідуальних запитів, як і індивідуальних заяв до Європейського суду з прав людини, значно превалює, варто зазначити таку загальну тенденцію щодо сфери застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини. Більшість позитивних рішень щодо застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ приймається у справах щодо біженців та їх вислання до країни походження. У таких випадках тимчасові заходи (як правило, ЄСПЛ вказує на не вислання особи з території держави протягом певного часу) дозволяють Суду вивчити справу й визначитись з існуванням порушення прав і свобод особи в разі її вислання до країни походження. Отже, Правило 39 Регламенту ЄСПЛ дозволяє Суду вирішити справу по суті, водночас особа знаходиться в безпечному для неї середовищі. Однак варто зазначити, що навіть позитивне рішення щодо застосування Правила 39 Регла-

менту Європейського суду з прав людини не гарантує прийняття ЄСПЛ рішення по суті на користь заявника.

Аналіз індивідуальних запитів щодо застосування Європейським судом із прав людини Правила 39 Регламенту ЄСПЛ відносно України також показує, що сфера застосування тимчасових заходів у справах про вислання та екстрадицію є однією з найбільших. Як приклад справ щодо вислання та екстрадиції, в яких приймалось позитивне рішення про застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ, можна навести такі.

У справі *Молоточко проти України (Molotchko v. Ukraine, 2012 рік)* заявник звернувся до Європейського суду з прав людини із запитом про застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини, а саме щодо не вислання його до Республіки Білорусь до прийняття остаточного рішення по суті справи. ЄСПЛ прийняв позитивне рішення та вказав на не вислання особи з території України. Згодом Україна повідомила Європейський суд із прав людини, що заявника не буде вислано з території держави, якщо він звернеться до національного суду й оскаржить рішення про екстрадицію. Після такого повідомлення ЄСПЛ зняв тимчасові заходи [3].

У справі *Мокалал проти України (Mokallal v. Ukraine, 2012 рік)* Європейський суд із прав людини прийняв позитивне рішення щодо застосування Правила 39 Регламенту ЄСПЛ і зазначив, що Україна не повинна висилати заявника до Ірану у зв'язку з наявністю ризику переслідування за політичними ознаками в країні походження. ЄСПЛ скасував своє рішення про застосування тимчасових заходів після того, як Україна надала інформацію про припинення справи про екстрадицію та звільнення заявника з під варті [4].

Другою групою за кількістю запитів щодо застосування Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини є запити відносно осіб, що знаходяться в умовах несвободи. У таких запитах особи насамперед вказують на проблеми з умовами тримання, доступом до належного медичного лікування, з перешкоджанням у доступі адвокату й родичам до особи, що перебуває в умовах несвободи, й інше.

Так, у справі *Салахов та Іслямова проти України (Salakhov and Islyamova v. Ukraine, 2013 рік)* Європейський суд із прав людини як тимчасові заходи визначив негайне переведення заявника з місця позбавлення волі до клініки для лікування хворих на ВІЛ/СНІД. Стан здоров'я заявника, який страждав на ВІЛ, під час перебування в місцях позбавлення волі значно погіршився. Після призначення ЄСПЛ тимчасових заходів заявник лише на третій день був переведений до спеціалізованої лікарні. 18 липня 2008 року заявника було звільнено з під варті, а 2 серпня 2008 року він помер від СНІДу. Європейський суд із прав людини в остаточному рішенні у справі встановив порушення ст. 3 Європейської конвенції з прав людини (заброньовування) у зв'язку з ненаданням належної медичної допомоги пану Салахову як у в'язниці, так і в лікарні (тримався в наручниках); порушення ст. 2 Європейської конвенції з прав людини (не проведення належного розслідування щодо обставин смерті заявника). Щодо виконання Україною рішення ЄСПЛ про застосування Правила 39 Регламенту, то в остаточному рішенні по справі Суд вказав, що Україна також порушила ст. 34 Європейської конвенції з прав людини через неналежне виконання відповідного рішення про тимчасові заходи – не перевела негайно заявника до лікарні й не забезпечила належними умовами лікування [5]. Зазначена справа також вказує на тісний зв'язок Правила 39 Регламенту Європейського суду з прав людини зі ст. 34 Європейської конвенції з прав людини, а також визначає, що невиконання тимчасових заходів призводить до встановлення Судом порушення ст. 34 Конвенції. Саме такий зв'язок є підставою вважати, що Європейський суд із прав людини презюмує обов'язкову юридичну силу тимчасових заходів.

У справі Коновальчук проти України (*Konovchalchuk v. Ukraine*, 2016 рік) Європейський суд із прав людини як тимчасові заходи встановив необхідність надання заявниці, яка мала онкологічне захворювання та перебувала в місцях позбавлення волі, належного медичного лікування та проведення огляду спеціалізованим лікарем. Окрім того, ЄСПЛ вказав, що Україна повинна надати всю інформацію про стан здоров'я заявниці після проведення медичного огляду лікарем. В остаточному рішенні у справі ЄСПЛ встановив, що Україна належним чином виконала призначені тимчасові заходи, хоча медичний огляд заявниці було проведено лише через кілька днів після прийняття рішення про застосування Правил 39 Регламенту Суду. Суд зазначив, що не встановлюватиме порушення тимчасових заходів через несвочасне проведення медичного огляду, оскільки заявниці врешті відмовилась від встановленого лікування [6].

Варто зазначити, що справи, де ЄСПЛ призначаються тимчасові заходи, пов'язані насамперед із порушенням чотирьох статей Європейської конвенції з прав людини – права на життя (ст. 2 Конвенції), заборони катування (ст. 3 Конвенції), права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції), права на повагу до приватного й сімейного життя (ст. 8 Конвенції).

Тимчасові заходи застосовуються Європейським судом із прав людини також за міждержавними запитами, що наразі актуальне й для України. Так, з 2014 року Україна подала вісім заяв проти Російської Федерації до Європейського суду з прав людини. Наразі ЄСПЛ розглядає п'ять міждержавних заяв України проти Росії, оскільки деякі заяви було згруповано, а одну було виключено зі списку. Під час розгляду зазначених заяв Європейський суд із прав людини застосував Правило 39 Регламенту ЄСПЛ у таких міждержавних заявах:

– *Ukraine v. Russian Federation (re Crimea)*. У заяві від 13 березня 2014 року Україна зазначала про необхідність вжиття тимчасових заходів. Зокрема, Україна вказувала на необхідність утримання Російською Федерацією від заходів, які можуть призвести до загибелі або поранення цивільного населення на території України. Європейський суд із прав людини прийняв позитивне рішення щодо застосування Правил 39 Регламенту ЄСПЛ і закликав обидві сторони – Україну й Російську Федерацію – утриматись від дій, що можуть призвести до порушення прав людини, гарантованих Європейською Конвенцією з прав людини [7];

– *Ukraine v. Russian Federation*, 2014 рік. Україна звернулась до Європейського суду з прав людини проти Російської Федерації у зв'язку з викраденням груп українських дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування, та подальшим їх вивезенням до Російської Федерації. Європейський суд із прав людини прийняв рішення про застосування Правил 39 Регламенту й вка-

зав, що Росія має повернути українських дітей до України й поважати основні права й свободи людини [8];

– 9 липня 2014 року Україна звернулась до ЄСПЛ у зв'язку з поміщенням під варту до Сімферопольського слідчого ізолятора сина депутата Верховної Ради України Мустафи Джемільєва. Окрім того, Мустафа Джемільєв подав індивідуальну заяву до ЄСПЛ проти України й Російської Федерації. ЄСПЛ прийняв рішення застосувати Правило 39 Регламенту ЄСПЛ і зазначив, що Російська Федерація та Україна мають забезпечити дотримання прав Хайсера Джемільєва, зокрема гарантувати повагу до його особистої безпеки й право на правову допомогу [9];

– *Ukraine v. Russian Federation (VIII)*, 2018 рік. У зв'язку з інцидентом, який стався в Керченській протоці 25 листопада 2018 року, Україна подала міждержавну заяву до ЄСПЛ 29 листопада 2018 року. ЄСПЛ 4 грудня 2018 року закликав Російську Федерацію надати належну медичну допомогу полоненим морякам. Однак, за свідченнями моряків, така допомога не надавалась [10].

Щодо запитів про застосування тимчасових заходів ЄСПЛ варто зазначити, що в переважній більшості випадків тимчасові заходи в міждержавних справах застосовуються в ситуаціях збройного конфлікту, коли неможливо уникнути масового й систематичного порушення основоположних прав і свобод людини. Саме в таких ситуаціях існує ризик заподіяння невинуватої та неминучої шкоди.

Висновки. Таким чином, Європейський суд із прав людини неодноразово застосував Правило 39 Регламенту Європейського суду з прав людини як за запитами щодо України, так і за запитами України.

За індивідуальними запитами Правило 39 Регламенту ЄСПЛ застосовується найчастіше, по-перше, у справах щодо вислання або екстрадиції особи, по-друге, у справах щодо осіб, які знаходяться в умовах несвободи. Як показує практика ЄСПЛ щодо призначення тимчасових заходів, системною для України залишається проблема з наданням належної медичної допомоги й забезпеченням відповідними умовами перебування осіб, що знаходяться в умовах несвободи. Розв'язання проблем, що стосуються умов тримання під вартою, дозволить суттєво зменшити кількість запитів до Європейського суду з прав людини щодо застосування Правил 39 Регламенту ЄСПЛ відносно України.

Звернення до Європейського суду з прав людини із запитами про застосування тимчасових заходів у міждержавних справах важливе з метою припинення систематичного й масового порушення прав і свобод людини до винесення ЄСПЛ остаточного рішення по суті справи. Варто зазначити, що рішення про застосування тимчасових заходів у таких випадках виконує не лише першочергову функцію – припинення масових правопорушень, але також є інструментом політичного впливу – можливістю привернути увагу міжнародної спільноти до кричущого порушення прав людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. European Court of Human Rights. Rules of Court. *European Court of Human Rights*. 2020. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf.
2. European Court of Human Rights. Rule 39 requests granted and refused in 2017, 2018 and 2019 by respondent State. *European Court of Human Rights*. URL: https://echr.coe.int/Documents/Stats_art_39_01_ENG.pdf.
3. European Court of Human Rights. Case of Molotchko v. Ukraine. *European Court of Human Rights*. 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%222001-110722%22%7D>.
4. European Court of Human Rights. Case of Mokallal v. Ukraine. *European Court of Human Rights*. 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%222001-107421%22%7D>.
5. European Court of Human Rights. Case of Salakhov and Islyamova v. Ukraine. *European Court of Human Rights*. 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%222001-117134%22%7D>.
6. European Court of Human Rights. Case of Konovchalchuk v. Ukraine. *European Court of Human Rights*. 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%222001-167128%22%7D>.
7. European Court of Human Rights. Ukraine v. Russian Federation (re Crimea). *European Court of Human Rights*. 2014. URL: [file:///C:/Users/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D1%8F/Downloads/Interim%20measure%20granted%20in%20inter-State%20case%20brought%20by%20Ukraine%20against%20Russia%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D1%8F/Downloads/Interim%20measure%20granted%20in%20inter-State%20case%20brought%20by%20Ukraine%20against%20Russia%20(1).pdf).

8. European Court of Human Rights. Ukraine v. Russian Federation. *European Court of Human Rights*. 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-#%22fulltext%22:%2243800/14%22,%22sort%22:%22kdate%20Ascending%22,%22languageisocode%22:%22ENG%22>}.
9. European Court of Human Rights. Ukraine v. Russia. *European Court of Human Rights*. 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-157568%22>}.

10. European Court of Human Rights. ECHR grants interim measure in new inter-State case brought by Ukraine against Russia concerning events in the Kerch Strait. *European Court of Human Rights*. 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id=003-6269235-8166102&filename=ECHR%20grants%20Rule%2039%20in%20new%20inter-State%20case%20Ukraine%20v.%20Russia%20concerning%20events%20in%20the%20Kerch%20Strait.pdf>.